

A fost și în armata română. Când l-a ajuns din urmă ordinul de încorporare, în martie 1943, s-a întors la Turda, a fost încorporat și a plecat pe frontul de Est, cu unitatea lui militară, Regimentul 83 de Infanterie. Nu ca luptător de linia întâi, ci, din fericire pentru el, la transmisiuni, ca telefonist. Îmi amintesc – neclar, deoarece istoriile lui de front îmi păreau basme curate, atât erau de diferite de ceea ce învățam eu la școală – versiunea lui despre 23 august 1944. Îmi povestea că erau undeva lângă Rădăuți, într-o bostănărie de la marginea localității Solca, iar unitatea lui militară a fost încercuită și luată prizonieră de ruși. El și un consătean au fugit. Mi-a povestit de câteva ori cum în miercurea aceea gloanțele rusești i-au șuierat pe lângă urechi dis-de-diminează și cum s-a trântit el la pământ, iar apoi cum s-a hotărât, văzînd că rușii cîștigă și că toată unitatea lui e luată prizonieră, să fugă. Am fotografii de-ale lui, sepia, pe carton gros, zgrunțuros, făcute la București: un băiat frumos, cam țeapăn în hainele lui „bune”, de „domn”; și am o fotografie la întoarcerea lui de pe front, ca fugar: un om fără vîrstă, în zdrențe. De fapt, au fugit mai mulți, Ticu, încă doi consăteni, Văsîie și Bazil, plus Cornel, un om din Coasta, la care peste ani, cînd eram eu pe clasa a treia sau a patra, ne-am dus împreună, cu bicicletele, în vizită. Ticu era sigur că bine au făcut, pentru că alți consăteni care au căzut prizonieri au ajuns, unii, pînă-n Siberia.

Fugarii au coborît pe jos spre București, umblînd noaptea, pe drumuri ferite, pe lângă Fălticeni, Roman, Focșani, Rîmnicu-Sărat. La Roman i-au prins rușii și i-au închis într-un coteț de porci, uitînd să le dea apă și mîncare, de-a ajuns unul dintre ei să roadă, de foame, pământ și balebă uscată. Au reușit însă să fugă și de-acolo și-au ajuns la București, unde l-au căutat pe Nelu lu' Sucutârdean, care lucra, ca absolvent de liceu militar de aviație și ca fost aviator, reformat din cauza unui accident serios, la Comandament. În Bucureștiul ocupat de ruși, unchiul Nelu le-a rezolvat, el știe cum, actele, iar ei au putut porni, de data asta cu un tren de

noapte, spre satele lor. Consăteni de-ai lui din aceeași unitate militară care nu au fugit în dimineața aceea de miercuri, spunea Ticu, au fost luați de ruși și au rămas prizonieri, întorcîndu-se în sat numai după mulți ani de zile, povestind istorii ciudate despre Siberia, alții despre Ucraina; iar alții nu s-au mai întors niciodată. Ticu îmi povestea, în serile lui bune, aceste povești atît de diferite de manualul de istorie, iar eu nici nu le înțelegeam, nici nu i le credeam. Pe atunci aș fi preferat să fie și el un erou, ca aceia pomeniți la festivitățile anuale din centrul satului, de pe terenul larg de la Curte, de Ziua Armatei; acum mi-ar plăcea, pur și simplu, ca el să fi trăit mai mult sau să fie încă în viață.

În ajun de Sîntandrei, după mai bine de trei luni de umblat țara în lung și-n lat pe jos, Agustin a ajuns, zdrențaros ca un vagabond, înapoi în satul lui, care nu mai era în Ungaria, dar nu era încă nici în România. Cutca, prin care trecuse linia frontului, scăpase în picioare după luptele care s-au dat între nemți și ruși chiar pe ulițele și în grădinile sale. Era plin de obuze și gloanțe, pe care sătenii le-au tot adunat apoi vreme de un sfert de secol. M-am jucat și eu în copilărie cu gloanțele pe care le culegeam din grădina casei, mai ales din liziera de acăți din fundul grădinii: nu păreau periculoase, mici cît niște capete de creion și ruginite cum le scoteam din pămînt. Iar Tinu avea o metodă infailibilă să le desfacă și să le scoată pulberea, pe care apoi o aprindeam cu un fitil scurt. Ne plăcea bubuitura. Ultimul asemenea joc de artificii l-am jucat în 1964, în august, în cinstea venirii Anei acasă: ne-am dus noi doi, Tinu și cu mine, dincolo de Tăușorul Popii și am aprins, pe miriștea goală unde eu pășteam curcile, toată pulberea pe care o adunaserăm în ultimele luni.

Ca dezertor din două armate, Agustin, cu toate actele lui, a stat ascuns de frica patrulelor militare. Maică-sa, Anișca, l-a hrănit cu ce-a avut ea mai bun, cu pui fripți și cu pancove, să-i netezească obrajii scofilciți de foame. A scăpat

de perchezițiile patrulelor, iar în anul următor a început să își facă acte în bună regulă, cu ajutorul unui comandant din Cluj, căruia i-a dus apoi ani de zile, drept recunoștință, care de fin și saci de bucate.

Ca să-l ajute să scape cu fața curată, părinții lui s-au pus în mișcare și s-au căsătorit în sfârșit legal, la Primărie. Pentru asta, maică-sa a renunțat la pensia de văduvă de Primul Război Mondial, pe care o primea după primul ei bărbat, Nicaș, cu care avea și-o fată, pe leliuca Lucreție. Iar cei doi, Anișca Nicaș, născută Cîmpean și căsătorită Nicaș, și Ioan Vălean, s-au cununat în sfârșit la Primărie și au făcut, cu întârziere de treizeci și șase de ani, ospăț de nuntă. Ca badea Gruie cu Sica lui, de ajunsese ficiorul lor, Trăian, zis Sbîngu, să rîdă că a jucat la nunta lui tată-so. Dar Sbîngu era băncos, ceea ce nu era cazul Vălenilor, care n-au făcut din asta nici glume, nici legende înflorite de familie. Iar după ce s-a însurat cu propria lui nevestă, Tata-Bun, Ioan Vălean, și-a putut trece în sfârșit cei patru copii, Agustin, Iuăn, Gherasim și Tiberia, pe numele lui. Când i-a ieșit decizia de schimbare de nume în *Monitorul oficial*, Agustin Vălean a răsuflet ușurat și s-a închinat la biserică, mulțumindu-i lui Dumnezeu că l-a ajutat să încâlcească destul de bine urmele din spatele lui și că-și poate scoate un livret militar de lăsare la vatră, care ascunde aproape bine salvatoarea dezertare din prizonieratul rusesc, din care gustase numai cîteva zile, vreo douăsprezece, dar pe teritoriul românesc.

În orice caz, cu ajutorul, întâi al viitorului său cumnat, apoi al părinților și, în sfârșit, al unui colonel coruptibil și înțelegător, a reușit să-și acopere așa de bine dezertarea, încît în livretul lui militar final, re-refăcut nu știu de ce în ianuarie 1959, scrie că a fost prizonier în U.R.S.S între 23 august 1944 și 15 august 1945, în Lagărul 5 din Donbas. Iar pentru ca lucrurile să fie și mai încîlcite, în același livret scrie că a fost lăsat la vatră în 15 iunie 1945. Sigur, poate fi simpla greșeală a unui scrib de la Comisariatul din Cluj, iar eu stau acum și

socotesc cum ar fi putut fi lăsat la vatră în 15 iunie 1945 un soldat care se afla în lagărul din Donbas, de unde a fost eliberat numai în 15 august 1945... Asta, în timp ce toate amintirile mele din copilărie, neclare, firește, îmi aduc, dintr-o mare depărtare, vocea lui Ticu, povestindu-mi, de mai multe ori, cum a fugit el de ruși... și vocea mea, contrazicîndu-l, spunîndu-i că nu este adevărat, la 23 august România s-a aliat cu Uniunea Sovietică... și zîmbetul lui deznădăjduit, într-o seară de toamnă, în cohie, la lumina lămpii și a flăcărilor de la cuptorul pe care fierbea mămăliga de cină, zîmbetul lui obosit că fata asta nu pricepe nimic, la școală o învață numai prostii, iar ea le crede pe toate, dar pe el, care a trăit toate astea, ba. „O să înțelegi tu cînd o să fii mare”, mi-a spus, întristat.

La sfîrșitul lui 1944, într-o seară din preajma Ignatului, cînd a socotit că hrana bună pe care i-a dat-o maică-sa i-a mai astupat sbîrciturile din obraji pe care i le săpase foamea îndelungată, Agustin s-a dus pe drumul de după sat la Sucutărdeni, să le mulțumească părinților pentru ajutorul pe care i-l dăduse, în București, ficiorul lor, Nelu. Și mai ales s-a dus s-o vadă pe Măria.

*

O curta de cîțiva ani. Pusese ochii pe ea în vara lui 1940, cînd el avea douăzeci de ani, iar ea era o fată de numai paisprezece ani, cu ochi pătrunzători și negri, și se învîrtise în jurul ei cînd a venit în permisie de la Szolnok. După ce a dezertat din armata maghiară și a trecut granița cu piciorul, pe la Vama Căianului, refugiindu-se în Vechiul Regat, i-a trimis cîte-o carte poștală pe lună, scrisă cu scrisul lui frumos, oval, caligrafic: „Multe salutări și gînduri calde din frumosul oraș București! Al tău cu dor, Agustin”. I-a scris și de pe front, din Moldova. N-a primit niciodată nici un răspuns de la ea. Știa că maică-sa, lelea Ană, și soră-sa, Marta, îl privesc cu ochi buni și că bruma de avere pe care

o are, pământul, contează de asemenea. Frații ei, Alesandru, cu care era de-un leat, și Nelu, care, după accidentul lui cu avionul, se descurca așa de bine în cancelariile militare din București, îl priveau aproape ca pe-un șogor.

— Ia-l, tu, că are avere! o înghiontea Marta pe Măria. O să-ți fie ușor să trăiești cu el, nu cum Ț-ar și cu coate-goale ăla de Chirica! adăuga ea.

— Da' tu de ce n-ai stat după Vasile al tău, că și el are bugăt pământ? îi răspundea iute Măria, împungînd-o cu privirile.

Căci Marta, după vreo două luni de măritiș din dragoste cu unul din Batin, se întorsese de Sfîntul Pantelimon acasă, cărîndu-și grijulie înapoi toată zestrea, pînă la ultimul scul de tort. Iar mama lor, după două ceasuri de povestit amîndouă în casă, cu ușile închise, n-a mai adus niciodată vorba despre fostul ei ginere. „Mama întotdeauna a pătinit-o pe Marta”, mi-a spus Mica odată, cînd întindea o pătură pentru laște, urma să facă tăiței cu mac, o minune, „o lăsa să facă ce vrea ea. Da-i ținea partea și la mîncare, cînd aveam felul meu preferat, laște cu spinare afumată, pe Marta o pune să le facă, nu pe mine. Se ia, uite așa, spinarea afumată și se fierbe cu zarzavat, apoi se desface carnea cu mîna, firicele mici. Sigur că mai mîncam înainte de-a pune pe masă...” a recunoscut Mica, zîmbind.

Îndemnată să se mărite cu ficiorul cel mare al Vălenilor, Măria a rîs și și-a văzut de ale ei. Cînd s-a terminat războiul și s-au întors flăcării de pe front, nu ieșea la poartă decît dacă auzea dincolo de palant fluieratul subțirel și pasul ușor al lui Niculae. Cînd apărea din umbră Agustin, îngîndurat și scortos, nu mai avea pe cine să fluiere, perechea era deja ascunsă în cine știe ce cotlon, uneori în grădina Călugărițelor, alteori chiar în parcul de la Căminul lor, sușotind și chicotind. Subțirel ca Măria și la fel de drăcos, Niculae Chirica împrăstia în jurul lui voieșie. Se știau de copii și umblau împreună încă din școală. În nopțile albăstriei și diafane de vară, cînd văzduhul se umplea de aripi, ei,

rezemați de palantul înalt dinspre ulița mare, o duceau amîndoi într-un rîs și-o voie bună pînă spre miezul nopții, cînd ieșea mama ei afară și-o striga pe zăludă să intre în casă, să nu facă familia de minune. Pentru că minune ar fi fost să se mărite cu el, flăcău sărac, de familie proastă, fără altă avere decît veselie și voce, cu care, dacă se pornea să cînte un cîntec de dor, îi făcea pe toți să simtă și că pămîntul e greu, și că ar putea-o porni pe dealuri ca vaca aia neagră din proverbe, să nu se mai oprească niciodată de atîta durere că sînt oameni ce au de dus o viață pe lume. Altfel, era pus pe șotii. Datorită lui s-a dus Măria, noaptea, în cimitirul bisericii: pariase cu el că nu se teme. Pe urmă i-au ieșit vorbe că umblă cu boscoane și soră-sa i-a spus unei prietene, în secret, că Măria lor a fost găsită de Alesandru în țintirim, cu un mănunchi de chei în mîină, cu care încerca să descuie ușile morții. Sau mormintele. Oricum, ceva interzis și de legile lui Iehova, și de ale oamenilor. Din asta era adevărat numai că fratele ei s-a dus noaptea după ea în țintirim la biserică și că a găsit-o într-adevăr acolo. Măria n-a înțeles niciodată de unde a știut Alesandru unde s-o caute, cînd ea nu vorbise cu nimeni despre ce vrea să facă și unde vrea să se ducă, numai cu Niculae al ei.

*

Agustin a curtat-o, ceremonios, doi ani. Cîteodată se încrușița cu Niculae, care-i zîmbea, după părerea lui Agustin, batjocoritor și cu două înțelesuri, dezvelindu-și subțire dinții. În timp ce Agustin intra seara în curtea Sucutărdenilor și, scoțîndu-și căciula din cap înainte de a bate la ușă, intra în casă ca un pretendent serios ce era, Niculae o fluiera pe Măria la poartă – iar ea ieșea. Și, în vreme ce Agustin gîndea că pînă și faptul că Niculae o fluieră este o insultă la adresa Măriei, aceasta nu numai că nu se simțea ofensată, ci, bucuroasă, țîșnea pe ușă afară. În unele seri, cînd nici măcar nu apuca s-o vadă, ci îi vedea numai pe părinții ei,